

Makale Geliş Tarihi | Received: 26.04.2022

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 04.01.2023

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

KANT'IN ETİK ANLAYIŞI DOĞRULTUSUNDA İNSANIN DEĞERİ TARTIŞMASI

Ece SARAÇOĞLU*

Öz: İnsanın değeri problemi, Antik Çağdan günümüze uzanan çok köklü bir felsefi ve tarihsel birikime sahiptir. Immanuel Kant, bu problemi mantıksal düzlemde sistematikleştiren en önemli filozoflardan biridir. Çünkü Kant insanın değeri meselesi açısından saf aklın bağımsız, içeriksiz yasa, özgür isteme ve eyleme etkinliği adına dikkate değer bir bakış açısı sergilemiştir. Bu bağlamda Kant'ın etik öğretisinde iki temel özellik ön plana çıkar. Bunlardan ilki özgürlüğün ahlak yasasının bir varlık koşulu olması ve ahlak yasasının da özgürlüğün bilinme nedeni olmasıdır. İkinci özellik ise, insanın değeri ile ahlak yasası ilişkisinin, insanın etik eylemlerinin ölçütünü veren pratik aklın ilkelerini inşa eden bir çerçeve sunmasıyla alakalıdır. Kant'a göre iyi isteme, ahlak yasasına uygun olan istemdir. İnsanın değeri de yalnızca genel ve içeriksiz ahlak yasasına göre istemyle korunabilmektedir. Dolayısıyla bu makalede öncelikle özgürlük ve ahlak yasası arasındaki ilişki tartışılmakta ve buradan hareketle insanın değerini açığa çıkartanın ahlak yasasına göre isteyip eylemek olduğuna dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Değer, Ahlak Yasası, Özgürlük, Etik

THE DEBATE OF HUMAN VALUE IN DIRECTION OF KANT'S ETHICAL APPROACH

Abstract: The problem of human value has a deep rooted philosophical and historical background, reaching today from Ancient Age. Immanuel Kant was an important philosopher to have systematized this problem on the logical platform. Because Kant illustrated a consider position in the name of the independent, without content law, free will and act activity of pure reason in terms of the value of human. In this context, two main characteristics come to forefront in his ethical doctrine. The first characteristic is that freedom is to be a condition of the moral law and moral law caused to be known of freedom. The second characteristic is related to the fact that a relation between the value of human and moral law provide a framework that

* Dr. | PhD

Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe Bölümü Doktora Mezunu, Türkiye | Maltepe University, Graduate Studies of Social Sciences, Philosophy Department, Turkey

ecesaracoglu@gmail.com

Orcid Id: 0000-0001-5699-9763

Saraçoğlu, Ece (2023). Kant'ın Etik Anlayışı Doğrultusunda İnsanın Değeri Tartışması. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 1-16.

constructs the principles of practical reason giving the criteria for ethical actions of human. According to Kant good will is in accordance with moral law. The value of human can be preserved only with will according to general and contextless moral law. Accordingly, first of all in this article was debated with relation between freedom and moral law, and from this point of view, it was remarked that the revealer of the human value is to act with willing according to the moral law.

Keywords: Human, Value, Moral Law, Freedom, Ethics

1. Giriş

Kant felsefesi denildiğinde öncelikli olarak ele alınan konular, bilginin kaynağı sorunu ile doğa bilimi, matematik ve metafiziğin olanaklılığı meseleleridir. Bu konular aynı zamanda Kant'ın genel görüşlerinin temelinde yer almasının yanında, onun tüm transandantal felsefesinin hareket noktasını da oluşturmaktadır. *Saf Aklın Kritiği* (İng. *Critique of Pure Reason*, Alm. *Kritik der reinen Vernunft*) adlı eserinde yer alan "Transandantal Estetik" (İng. *Transcendental Aesthetic*, Alm. *Die transzendental Aesthetik*) bölümü, hem eserin devamında karşılaşılan meselelerin hem de kendisinin ortaya koyduğu etik anlayışın kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Çünkü Kant'ın meydana getirdiği transandantal felsefe sistemi, epistemolojiden ontolojiye insana yönelik her konuyu kuşatan kapsamlı bir öğreti konumundadır. Bunun yanında etik üzerine görüşlerinin, özellikle *Saf Aklın Kritiği*'yle daha sistemli bir hâl aldığını belirtmek gerekir (Wood, 1999, s.11-12).

Kritik'in daha ilk bölümünden yola çıkılarak yürütülen epistemoloji tartışması, yerini ahlak metafiziğinin temellendirilmesi bağlamında değer problemi ya da insanın değeri meselesine vardırır. Bu konunun aydınlatılması, Kant'ın etik görüşünün analizi bakımından gereklilik göstermektedir. Çünkü onun düşünceleri, kendisinden sonra da yüzyıllarca tartışılmış ve eleştirilmiştir. Bu elbette ki olabilecek bir durumdur, ama asıl önemli olan genel olarak düşünürlerin öne sürdükleri savları dayandırdıkları ilke ya da öğretilerin anlaşılabilmesidir. Kant'ın geliştirdiği etik anlayışının temel özelliği, evrensellik niteliği taşıyor olmasıdır. Çünkü Kant'a göre insanın değeri meselesi, evrensellik ilkesi üzerine kuruludur ve bu konu ancak bu bağlamda açıklayıcı olabilmektedir. Bu açıdan eğer Kant'ın transandantal felsefesinden yola çıkarak ahlak metafiziğine ulaşabiliyorsa, ahlak metafiziğinin temellendirilmesi çerçevesinde de değer sorununa varıldığını belirtmek gerekir. Söz konusu meselenin gündelik hayattaki kişi ilişkilerinde nasıl ortaya çıktığını kavrayabilmek adına, öncelikle Kant'ın bu tartışmalara nasıl geçiş yaptığını anlamak gerekmektedir. Bu nedenle incelemeye ilk olarak, Kant'ın değer sorununa ulaşmadan önce meseleye nasıl bir düşünsel arka plan oluşturduğunu ele alarak başlamak yerinde olacaktır. Sonrasında ise insanın değeri meselesiyle ilişkili olan özgür isteme, özgür eylem, yasa ve ödev konuları bağlamında Kant'ın ortaya koyduğu görüşlerinin adım adım irdelemesi yapılacaktır.

2. Transandantal Felsefe İçerisinde Ahlak Metafiziğine Geçiş

Ontolojinin temel sorusu olan “Neler vardır?” soruşturması çerçevesinde, duyulur ve düşünülür var olanlar olmak üzere, felsefe tarihinde iki ayrı varlık türüyle karşılaşmaktadır. Söz konusu ayırım, René Descartes’la (1596-1650) birlikte temel özellikleri “düşünmek” olan ruh ile “yer kaplamak” olan beden veya cisim ayırımına dönüşür. Ona göre ruh, bedenle bütünleşerek ona canlılık katmasının yanında, yer kaplayan duyulur bir var olan özelliğine sahip bedenden ayrı bir töz olarak öne çıkar (Descartes, 1946, s.75-77). Descartes’ın bu bakış açısıyla birlikte, özellikle Aristoteles’ten (MÖ 384-MÖ 322) beri süregelen, var olanın töz ve öz birlikteliği ifadesi de değişikliğe uğrar. Aslında Descartes’ın bu görüşleri, onun “bir şey” ile o şeyin “özünü” birbirinden ayrı olarak kurgulamasında gizlidir. Böyle ele alındığında bir şeyin özü artık o şeyin içinde değil, ona başka bir şeyden (örneğin Tanrı tarafından) dışarıdan verilen bir şey olarak düşünölmeye başlanır. Bunun bir tür düşünsel yanılğı olup olmadığı tartışmaya açık olsa da Yeni Çağ düşüncesinde dikkat çektiğini ve yeni sonrasındaki fikirlere ilham kaynağı olduğunu vurgulamak gerekir.

Descartes’la dikkat çeken töz ve öz ayırımı sonrasında, John Locke’un (1632-1704) cisimlerin birincil ve ikincil niteliklerinin cismin kendisinde mi yoksa öznedede mi bulunduğu şeklindeki tartışması ile George Berkeley’in (1685-1753) birincil nitelikleri cismin kendisi yerine özneye yönelik olduğu yönündeki görüşlerinin, Kant’ın eleştirel felsefesine zemin hazırladığını belirtmek gerekir. Aslında temel mesele, bilginin edinimi sürecinde öznenin etkinliğinin ne şekilde ve ne ölçüde olduğunu açıklığa kavuşturmasıdır. Bu nedenle Berkeley, Locke ve David Hume’dan (1711-1776) Kant’a kadar olan tartışmalar bu yönde ilerler. Fakat Kant’a gelindiğinde meselenin aydınlatılabilmesi için, aklın neyi bilip neyi bilemeyeceği doğrultusunda zorunlu olarak bir sınır belirleme gayreti ortaya çıkar. Kant, özellikle inanç konuları başta olmak üzere “ben” idesi, “evrenin başlangıcı” idesi, “özgürlük” idesi ve “Tanrı” idesi gibi aklın doğal yapısındaki zorunlu kavramların olanaklılığını gösterebilmek adına, aklın sınırlarının ne şekilde çizileceğinin belirlenmesi gerektiğini düşünür. Çünkü ancak bu sayede ahlak metafiziğine de geçiş sağlanabilecektir.

Kant, *Saf Aklın Kritiği*’nde yargıların kaynağı ve içeriği konusunda hem açıklayıcı hem de deneyim kaynaklı olan analitik *aposteriori* yargıları mümkün olmadıkları için bir kenara bırakılacak olursa, genel olarak üç tür yargı türünün bulunduğundan söz eder. Bunlar açıklayıcı ve akıl kaynaklı olan analitik *apriori* yargılar, genişletici ve deney kaynaklı olan sentetik *aposteriori* ile genişletici ve akıl kaynaklı olan sentetik *apriori* yargılardır (Kant, 1998, B11-12). Aslında bu üç yargı türünün de önceden varlığı kabul edilmekteydi. Fakat sentetik *apriori* yargılar kesin olarak ispatlanamamıştı. Kant’a göre, eğer bu türden yargıların varlığı kesin olarak ispatlanabilirse, o zaman bilimin ve felsefenin de mümkünlüğü ortaya konulabilecekti. Çünkü genel anlamda transandantal felsefenin ve metafiziğinin olanağının koşulu, sentetik *apriori* yargıların meydana getirdiği bilgilerin var olmasına bağlıdır (Kant, 2000, 19-20). Bu nedenle kaynağı akıl olan (*apriori*), bilgimize yeni bir bilgi katan (sentetik) ve nesnel, yani zorunlu olan (herkes için geçerli) sentetik *apriori* yargıların varlığını gösterme çabası,

Kant'ın birincil uğraşısı olmuştur. Kant, ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrının varlığı gibi sorunlarla uğraşan geleneksel metafiziğin, saf bir teorik akıl bilgisi olmadığını görür. Çünkü ruh, evren ve Tanrı ideleri, deneyim nesnelere yoksun idelerdir ve bu idelerden sentetik *apriori* yargılar türetebilmek mümkün değildir. Bu açıdan akla bir sınır çizmeye çalışan Kant'ın, doğa ile ahlak metafiziğini kuşatan yeni bir metafizik anlayış meydana getirdiğini belirtmek gerekir. Çünkü Kant'a göre çoğu zaman teorik akıl, felsefe yapmak isterken metafiziğe saplanıp kalmakta ve sınırlarını aştığında da antinomilere düştüğü söylenebilir. Bu noktada sentetik *apriori* önermeler söz konusu olduğunda, klasik mantığın özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkelerini göz önünde bulunduran Kant, bunların düşünmenin ilkeleri, yani insan aklının işleme biçimi olduğuna dikkat çekmektedir.

Matematik, doğa bilimi ve metafiziğin olanaklılığı, yukarıda da belirtildiği gibi sentetik *apriori* yargıların mümkünliğüne bağlıdır (Kant, 1998, B21). Sentetik *apriori* yargıların mümkünliğini açıklayabilmek için de "saf görü" ile "*apriori*" arasındaki ilişkinin kurulması gerekmektedir. Her şeyden önce matematik, saf görü içeren bir alandır. Saf görü, bir şeyin saf formu veya biçimi anlamına gelir. Görü ise zihin, nesnelere gördüğü sürece vardır ve bilginin nesneyle bağını kurmaya yarar. Kant bilen öznedeki, *apriori* olarak saf görü formlarının zorunlu olarak bulunması gerektiğini belirtir (Kant, 1929, BXXVI). Çünkü öznedeki bir takım *apriori* öğelerin yer aldığı eğer kabul edilmezse, sentetik *apriori* yargılar başta olmak üzere matematiğin ve bilimin olanaklılığı açıklanamamaktadır. Kant, iç görü olarak "zaman" (İng. *time*, Alm. *Zeit*) ve dış görü olarak "mekân" (İng. *space*, Alm. *Raume*) şeklinde öne sürdüğü bu *apriori* öğelerin, bilen öznenin duyumsama sürecinde şeyleri algılamayı olanaklı kıldığını belirtir (Kant, 1929, B34-37). Özellikle Kant öncesinde zaman ve mekânın cismin bir özelliği olduğu, yani duyulur hâlde var olanların zamansal olduğu düşünülüyordu. Zamansal olan şeylerin devinip değiştiği, zaman dışı şeylerin ise devinmeyen ve değişmeyen özellikleri sergiledikleri kabul edilmekteydi. Kant'ın bu konudaki en önemli yeniliği, duyulur hâlde var olanların artık bilen öznenin algılayış biçimiyle ilgili olduğunu iddia etmesidir. Fakat tam da bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Eğer var olanlar öznenin duyumsamasına bağlı ise bunların öznedeki bağımsız olarak kendi başlarına devinip değişen bir cisim olmamaları gerekir. Çünkü bu durumda dış dünyanın bilgisi öznel bir şey olmaktadır (Guyer, 2006, s.53). O hâlde, bilginin genel geçer olduğundan nasıl söz edilebilecektir? Kant elbette ki meselenin farkındaydı ve onun tüm çabasının da bu konuyu aydınlatmak olduğu görülmektedir. Nitekim duyularımızın etkilendiğini göz önünde bulunduran Kant, bilgide genel geçerliliğe ulaşabilmek için bilen öznedeki bağımsız bir dış dünyanın varlığını varsayım olarak kabul etmemiz gerektiğini belirtir. Çünkü aklın hakkında konuşabileceği bir şey ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bilen özne, dış dünyaya zaman ve mekân saf görü formlarıyla bakar ve eğer ortamda herhangi bir cisim yok ise, bu formlar görünümün kendisi olurlar. Örneğin dikdörtgen bir bahçe düşünülürken, söz konusu bahçeyi o an yerinde deneyimleyebilme imkânı olmasa bile, zihinde dikdörtgen şeklinde bir bahçe resmi belirir. Aklın çizdiği bu resim temelde, saf görü formları aracılığıyla gerçekleşmektedir. İşte Kant, saf geometrik konuların olanaklılığının bu sayede meydana geldiğini gösterir. Bunun yanında ortamda bir

cisim varsa, yine zaman ve mekân formlarının oluşturduğu empirik görüleme yoluyla, bilen öznenin bilgi edinmedeki ilk adımı gerçekleştirmiş olur. “Duyarlık” (İng. *sensibility*, Alm. *Sensibilität*) olarak ifade edilen bu ilk adım, bilen öznenin tasarımları alma yetisi veya kapasitesidir (Kant, 1929, B75). Bu doğrultuda transandantal estetik yani duyusallığın olanağının koşulu, zaman ve mekân formları bağlamında tüm *apriori* duyusallığın prensiplerinin bilimi olur. En önemlisi de bu sayede saf matematik ve geometri de mümkünlük kazanır.

Bilen özneye nesne olabilen her şey, ona görüleme yoluyla verilir. Fakat edinilen görünüşler, yani empirik görünümün belirlenmemiş nesnelereyle yalnızca öznel geçerli yargılara ulaşılabilir. Öznel geçerli algı yargıları, sadece düşünen bir özneye algıların mantıksal bağlantılılığını gerektirir. Buna karşılık nesnel geçerliliğe sahip deney yargıları edinebilmek ancak, duyusal görünümün tasarımlarının ötesinde “anlama yetisinde” (İng. *understanding*, Alm. *Verstehen*) bulunan kavramların veya kategorilerin varlığını şart koşar (Kant, 2000, s.48-49). Tıpkı duyarlılığın formlarında olduğu gibi, saf anlama yetisinin kavramları da bilen özneye *apriori* olarak bulunmaktadır. Nesnel yargılar, koşullara ve kişilere bağlı olmayıp zorunlu, yani herkes için geçerli olan yargılardır. Yargıların herkes için geçerli olabilmesi de görümlerin deney yargılarına geçerlilik sağlayan bir kavram altına sokulması gerekmektedir. Bir görünümün yargıda bulunmaya ne şekilde yarayabileceği, anlama yetisinin kavramlarıyla belirlenmiş olmaktadır.

Kant’a göre dış dünyadaki var olanların yasalar tarafından belirlenmesi, doğa olarak ifade edilmektedir (Kant, 2000, s.44). Doğada bir belirlenmişliğin olması, aynı zamanda bir zorunluluğun da olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında zorunluluğun olduğu yerde özgürlük olanaklı değildir. O hâlde yukarıda bahsedilen deney yargıları, sadece duyulara dayanıyor diye değil, ayrıca anlama yetisinin kavramlarının eklenmesiyle de meydana geldikleri için, zorunlu doğa yasalarını kapsayan ve olgusal dünyaya ilişkin bilgi veren saf doğa biliminin olanaklılığını sağlamış olmaktadır. Bu doğrultuda bir anlama yetisi kategorisi olan “nedensellik”¹ kavramı, genel geçer bir yargı geliştirebilmeyi mümkün kılmaktadır. Meselenin daha anlaşılabilir olması açısından, Kant’ın bu konuda verdiği yararlı bir örnekten söz edilebilir. Örneğin “Güneş ışınları bir taşa vurursa, o taş ısınır” ifadesinin temelinde, Hume felsefesinde de sıkça rastlanan “alışkanlıklar” meselesi bulunmaktadır. Başka bir deyişle bu türden bir yargının kaynağında alışkanlık ve öznellik vardır, nesnellik ve zorunluluk yoktur. Buna karşılık “Güneş taşı ısıtır” ifadesinin temeli nedensellik ilkesine dayanır. “Isı” kavramı, “güneş ışığı” kavramıyla zorunlu olarak bağlanır ve ortaya nesnel geçerli bir deney yargısı çıkar, yani algıya bir de anlama yetisinin neden kavramı eklendiğinden sentetik yargı zorunlu olarak genel geçer, dolayısıyla nesnel olur ve bir algıdan deneye

¹Kant öncesinde nedensellik, Aristoteles’te hem duyulur hem de düşünülür anlamdaki neliğini, yani *eidosisunu* (Yun. *εἶδος*), bir şeyi o şey yapan şeyi ifade etmektedir. Descartes’ta nedensellik doğuştan gelmekte iken; Hume nedenselliğin akılla temellendirilemeyeceğini, onun hayal gücü ve alışkanlığa yani deneyime dayandırmaktadır. (Sırasıyla Bkz.) Aristoteles, *Fizik*, (Saffet Babür, Çev.), İstanbul: YKY, 2012, 194b 15- 195a 25. Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler*, (Çiğdem Dürüşken, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013, 57-59. Hume, *A Treatise of Human Nature*, Oxford: The Clarendon Press, 1896, 74-75.

dönüşür. (Kant, 2000, s.51-52). Diğer bir ifadeyle taşın ısınması ile güneş ışını arasında zorunlu bir bağlantı kurulur. İşte Kant'a göre anlama yetisi bu şekilde çalışmaktadır, yani anlama yetisinin kavramlarının gördüğü iş budur. Anlama yetisi ister istemez, güneş, güneş ışığı ve taş arasında bir neden sonuç ilişkisi kurmaya yönelir. Bu ilişki ise nedensellik olarak adlandırılır. Ancak Kant'a göre nedensellik, güneş, güneş ışığı ve taştan çıkardığımız bir kavram değildir. Tam tersine nedensellik, oradaki bağlantıyı kavramak, anlamak için yönelimle, anlama biçimiyle ilgilidir. Anlama yetisi, güneş, güneş ışını ve taşın ısınması arasında bir bağlantı kuracak şekilde yönelmektedir. Dolayısıyla nedensellik iki şey arasında olan bir ilişki değil, öznenin doğaya yüklediği anlama yetisinin saf kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle duyarlılık sayesinde saf geometrinin ve saf matematiğin, anlama yetisi sayesinde de saf doğa biliminin olanaklılığı doğmaktadır. Peki, Kant'ın üzerinde özellikle durduğu mesele olan metafiziğin ya da daha ziyade ahlak metafiziğinin olanaklılığı nasıl mümkün olmakta ve bu tablo içerisinde kendisine nasıl bir yer bulmaktadır?

Anlama yetisinin kavramları, daha önce de belirtildiği gibi, *apriori* ilkeler ve deneyimin olanağının koşulunu mümkün kılmaktadır. Fakat bu kavramlar, Kant'a göre deneyimin ötesine uygulanmaya elverişli değildir. Çünkü bunlar yalnızca görünüş alanına uygulanabilmektedir. Deneyimin ötesi söz konusu olduğunda, akıl kendi sınırlarını aşmış olmaktadır. Örneğin Tanrı, ruh, eylem ve özgürlüğün var olup olmadığına yönelik sorulara, anlama yetisinin kavramlarını uygulamak olanaklı değildir, çünkü eğer uygulanmaya çalışılırsa, *transandant* (aşkın) olanla ve antinomilerle karşılaşmaktadır (Kant, 2000, s.64). Bu uğraş, aklın görünüş alanının ötesine geçmek istemesiyle ilişkilidir. Bu bağlamda öncelikle Kant'ın iki tür metafizikten söz ettiğine işaret etmek gerekir (Kant, 2015, s.3). Bunlardan ilki doğa yasaları çerçevesinde olan "doğa metafiziğidir". Bilen öznenin saf aklının ürünü olan anlama yetisi, *apriori* yasalarını doğadan almaz, aksine neden ve sonuç ilişkisini doğaya kendi buyurmaktadır, çünkü aklın kendisi de yasa koyucu olduğundan anlama yetisi, doğanın genel düzeninin de kaynağını oluşturur. İkinci tür metafizik ise, aklın yasalarını temel alan "ahlak metafiziğidir". En temelde özgürlük meselesiyle ilgili olan ahlak metafiziği, doğa metafiziğinin yanında olanaklılık sorunu yaşamaktadır. Metafiziğin olanağının araştırılması, aslında ahlak metafiziğinin imkânının araştırılması anlamına gelmektedir (Gardner, 2006, s.261). Ben, evren, töz, Tanrı, özgürlük, ruhun ölümsüzlüğü ve gerçeklik gibi saf aklın her türlü psikolojik, kozmolojik ve teolojik ideleri, aklın doğal yapısında bulunmasına karşın, anlama yetisinin kategorileriyle, yani teorik akılla açıklanabilecek konular değildir. Diğer bir deyişle, söz konusu idelere bu kategorilerle ulaşılmaya çalışıldığında antinomilere varılacağını belirtir. Ancak bir yandan, özgürlük meselesini de kurtarmak gerekmektedir. Kant'a göre eğer bu ideler saf aklın ideleri ise, bunların bir şekilde akılla açıklanma olanağı taşımaları gerekir. Dolayısıyla Kant, aklın idelerini ve özellikle de özgürlük konusunu açıklığa kavuşturabilmek için, teorik akıl alanında açıklayamadığı özgürlüğü pratik akıl alanında açıklamaya çalışır (Abela, 2006, s.418-419). Buradan da karşımıza aklın iki farklı kullanımı çıkar. Bunlardan biri, fizik alanına işaret eden "teorik akıl" (İng. *theoretical reason*, Alm. *theoretische Vernunft*), diğeri ise etik alanına işaret eden "pratik akıl"dır (İng. *practical reason*, Alm. *praktischer Vernunft*).

Teorik akıl, görünüş alanını kendine nesne edindiğinden zorunluluk içerirken, pratik akıl ise en temelde insanın istemesini konu edinerek özgürlük meselesine kapı açar. Pratik akıl alanında özgürlüğü temellendirmekle birlikte aynı zamanda Tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü ideleri de kurtarılmış olur. Bu da aslında diğer açıdan bakıldığında, hâlâ bir metafiziğin mümkün olabileceğini bizlere göstermektedir ama bu metafizik “ahlak metafiziği” olmaktadır. Böylelikle aklın teorik yanı doğa metafiziğini mümkün kılarken, pratik yanı ise ahlak metafiziğinin olanaklılığını sağlamış olur ki, pratik aklın kritiği bu bağlamda başlı başına ahlak metafiziğinin temellendirilmesini yansıtmaktadır (Kant, 2015, s.6-7).

Aklın teorik ve pratik yanlarının farklı nesne alanlarına yöneliyor oluşu, aralarında doğan ayrımı görünür kılmaktadır. Teorik akıl “olanla”, pratik akıl “olması gerekenle” ilgilidir. Olan şey zorunluluğu temsil ederken, olması gereken ise özgürlüğü ifade etmektedir. Olan şeyler, yani görünüş alanındaki her şey birbirine neden ve sonuç ilişkisiyle bağlıdır. Olması gerekenler, yani Kant’ın düşünülür şeyler çerçevesinde yaptığı “fenomen” (İng. *phenomenon*, Alm. *phänomen*, Yun. *φαινόμενον*) ve “numen” (İng. ve Alm. *noumenon*, Yun. *νοούμενον*) ayrımındaki *noumenon* alanında zorunlu bir neden ve sonuç ilişkisi bulunmamaktadır. Olması gerekenler, özgürlükten kaynaklanan “aklın yasalarına” tabidir. Bu yüzden de nedensellik bağlantılı olarak zorunluluğu bizler yüklemiş olmaktayız. Buna karşılık görünüş alanında ise “doğa yasaları” veya doğa mekanizması geçerlidir. Bu nedenle zorunluluk, doğa yasalarının kendisinde olduğundan, bu doğrultuda insana ancak dışarıdan gelmiş olmaktadır. O hâlde bahsedilenler ışığında şunları vurgulamak yerinde olacaktır: Her şeyden önce Kant’ın transandantal estetikle başlayan epistemolojik irdelemesi matematik, geometri ve doğa bilimlerine ek olarak metafiziğin de olanaklılığının nasıl olabileceğini ortaya koymaktadır. Kant, yukarıda da ifade edildiği gibi, özellikle çok tartışmalı olan özgürlük konusuna kapı açabilmek için, aklın pratik yanının da olduğunu belirtir. Bu görüş, ahlak metafiziğinin imkânının de önünü açmıştır. Bunların yanında pratik aklın olanağının koşulunu gösterebilmek için Kant, görünüşün ardında bir “kendinde şeyin” (İng. *thing in itself*, Alm. *Ding an sich*) ve fenomenin ardında da bir *noumenonun* var olduğunu kabul etmektedir. Bu son derece önemli bir tespittir. Çünkü özgürlüğü ve insanın istemesi meselelerini, transandantal felsefe sistemi içinde başka türlü konumlandırabilmek olanaklı görünmemektedir. En nihayetinde insan iki tabiatlı bir varlıktır, insan aklın yasaları doğrultusunda özgür, ama doğa yasaları açısından ise zorunluluğa tabi bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle ikili bir yapıya sahip olan insan, bir yanıyla akıl bir yanıyla da doğa varlığıdır. İnsanın doğasından gelen bu durumun, özgürlük ve beraberinde de ahlakın olanağının koşulunu yarattığını da ayrıca vurgulamak gerekmektedir. Özgürlük konusu çerçevesinde şimdi, insanın isteme ve eyleme meselelerini incelemek yerinde olacaktır.

3. Özgür İsteme ve Özgür Eylemin İnsanın Değeriyle İlişkisi

Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde işaret ettiği düşünürlerden biri olan David Hume, insanı eylemleri bakımından doğa yasalarına tabi bir varlık olarak betimler. Hume'a göre, insan özgür olmadığı gibi insanın gerçekleştirdiği her eylem de bir neden ve sonuç ilişkisi içinde birbirine bağlıdır. Başka bir deyişle genel olarak doğa mekanizması içinde bir zorunluluk hâkim olduğundan, burada özgürlüğe yer bulunmamaktadır. Fakat Kant'a göre, insan sadece bir görünüş varlığı değildir, aynı zamanda bir akıl varlığıdır. Hem doğa yasaları hem de aklın yasalarının bütününde insan vardır. İnsanın ikili bir varlık yapısına sahip olması, bize "transandantal özgürlüğü" (İng. *Transcendental Freedom*, Alm. *Transzendental Freiheit*) sunmasının yanında, özgürlüğün olanağının koşulu da insanın bu şekilde iki tabiatlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Kant, daha önce de ifade edildiği gibi özgürlük alanına yer açabilmek ve ahlakın da var olduğunu gösterebilmek için, aklın pratik yanını öne çıkarmaktadır. Aklın bu yanı, insanın özgür istemelerinin ve özgür eylemelerinin açıklanabilmesinin en temel dayanağı olmaktadır (Balci, 2018, s.30). Ancak ahlak metafiziğini ve özgürlüğü temellendirilmek için Kant'ın asıl dikkat çektiği konu, insanın eylemlerinde özgür olup olmadığı değil, eylemleri belirleyen istemenin özgür olup olmadığıdır. (Kant, 2015, s.58-59). Bu noktada neyin yapılması gerektiği önemli değil, yapmanın ardındaki niyet, yani neyin istenmesi gerektiği konusunun üzerinde durulmasına işaret etmektedir (Heistermann, 1968, s.50-51). Bir eylemde bulunurken, o eylemin arkasında bulunan isteme, insanın yarar ve arzularına ya da akli ilke edinmesi bakımından değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, bir genç insanın yolda karşıdan karşıya geçerken yaşlı bir kimsenin koluna girip onun karşıya geçmesine yardımcı olması eyleminin ardında yatan isteme; eğer sadece çevredeki diğer insanların takdirini toplamak içinse yarar veya çıkar ilkesine ya da ahlak yasasını temel alarak eylemde bulunuyorsa akıl ilkesine dayanıyor demektir. O hâlde önemli olan, belirli bir durumda ve her durumda neyin yapılması gerektiği değil, genel olarak neyin istenmesi ya da ne tarzda istememiz gerektiğidir. Bunun ise hazır bir reçetesi yoktur. Bu şekilde isteyen bir kişi, belirli bir durumda neyi yapması gerektiğini her seferinde kendisi bulmak zorundadır. (Kuçuradi, 2017, s.3). Tür olarak insanın en önemli yapısal özelliği, bir akıl varlığı olmasından ileri gelerek, aklın pratik yanı sayesinde fiziki dünya için değil, doğa mekanizmasının veya doğa yasalarının dışına çıkabilmesi ve bizzat kendisi için yasa koyabilen bir varlık olmasıdır. Teorik akılla bakıldığında insan bir görünüştür, fakat pratik akıl çerçevesinde ele alındığında istemede, eylemede ve yargıda bulunmada (anlama yetisi kategorilerinin de dâhil olduğu bir evrenselliğini içererek) özgür olma özelliğine de sahiptir. (Kant, 2007, 5:197-5:198). Dolayısıyla pratik akıl bu doğrultuda, özgürlüğe gerçeklik kazandırmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki pratik aklın kritiği böylelikle, teorik aklın "*noumenon* vardır ama bilinemez" savını da kurtarmış olmaktadır. Aklın pratik yanı *noumenonun*, sadece insanda bilinebilir olduğunu ortaya koymaktadır.²

² Çünkü insan, bir yönüyle bir *noumenon* varlık, bir yönüyle de doğa varlığıdır. Kant'ın insan konusunu tartışırken *noumenon* olarak ifade ettiği şey, aslında insanın kendisi değildir. İnsanı insan yapan şey

Neye dayanıyor olursa olsun, bir eylemin temelini bir isteme oluşturur (Kuçuradi, 2015, s.59-60). Kant'a göre bir istemenin iki ayrı belirleyicisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki deneyimsel öğeler veya eğilimler olarak ifade edilebilecek olan haz ve acı, ikincisi ise akıldır. Özgürlüğün, insanın istemesinin bir özelliği olup olmadığı meselesinde, deneyimsel olarak koşullanmış akıl, her zaman istemenin nedenini belirlemeyebilmektedir. Dolayısıyla saf aklın pratik de olabileceğini ortaya koyabilmek için, öncelikle deneyim tarafından koşullanan akla, istemeyi başka bir şeyin de belirleyebileceğini göstermek gerekir. Bir fikrin veya tasarımın karşılık geldiği şeyin varlığı, arzulama yetisi sayesinde vardır. Örneğin bir kişinin film izleme etkinliğinin nedeni, eğer kendisine haz verdiği içinse, onun film izleme fikri arzulama yetisinin etkisi altındadır denir. Arzulama yetisini her zaman haz ve acı gibi deneyimsel olan bir şeyin mi belirlediği sorusunda, Kant'ın söz konusu yetiyi aklın da belirleyebileceği düşüncesini ileri sürdüğü görülür. Kant'a göre ahlak felsefesinin ilkeleri, nesnel geçerli olmak durumundadır. Arzulama yetisini her zaman deneysel olan değil de saf akıldan gelen *apriori* bir şey de belirleyebiliyorsa, ahlakın varlığı da mümkün olacak demektir. Ahlakın dayanacağı ilkenin nesnel olmasını istiyorsak, onun *apriori* olan bir şeye dayanması gerekmektedir.

İnsanın istemelerinin dayandığı ilkelerden biri olan arzulama yetisi mutluluk, yarar, haz ve ben sevgisi temelli olduğundan içeriklidir ve görelidir. Bu nedenle eğilimler, biçim olarak nesnellik göstermemektedir. Buna karşılık istemeyi belirleyen ikinci bir ilke olan akıl, eğilimlerin hizmetinden bağımsız bir yapı çizmekte olup, içeriksizdir. Bir ilkenin yasa olabilmesi için, onun içeriksiz olması gerekir. İlkenin içeriksiz olması demek, ne istememiz gerektiğiyle değil, nasıl istememiz gerektiğiyle ilgilidir, yani içeriksiz olmak, sadece istemin çerçevesinin çizilmesi anlamına gelmektedir. (Kant, 1999, s.29-30). Bir ilkenin genel geçerliği, o ilkenin daha çok içeriksiz olmasına bağlıdır (Saraçoğlu, 2021, s.11). Bu yüzden de nesnel ya da yasa olan bir ilkenin zorlayıcılığından söz edilebilmektedir. Bu açıdan yasaların en temel özelliği, insanların neyi isteyeceklerini değil, insanların istemelerinin nasıl olması gerektiğini söylemesidir. Eğer belli bir yasadan söz ediliyorsa, bu içerikli bir yapıya sahiptir. Ancak sadece genel yasa olursa ve yine sadece biçimi bulunuyorsa, o yasanın genel geçer olduğundan bahsedilebilir. Genel yasa da bir zaman ya da mekân sınırı bulunmaz, keyfilik yoktur ve herkes için geçerlilik vardır. Tam da bu nedenle bir zorunluluk söz konusu olduğundan, zorlayıcı ve bir buyruk taşıdığını belirtebiliriz (Allison, 1986, s.401). Kant bu buyruğu şu şekilde dile getirmektedir:

Öyleyse kesin buyruk bir tek tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun. (...) Eyleminin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun (Kant, 2015, s.38).

olaraktan akıldır. Kant aslında burada kavram olarak insanı almaz, fakat örtük olarak onu varsaymaktadır. "İnsanı insan yapan şey nedir?" ya da "İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan şey nedir?" demek, insan terimini kavramsallaştırmak demektir. İnsan hem zorunluluğa tabi olan bir doğal görüşüş varlığı hem de özgür olabilen bir akıl varlığıdır. İnsan tüm bedeniyile, yapıp etmeleriyle ve eylemleriyle görünüş alanına aittir.

Kant benzer görüşünü, “isteme” kavramı üzerinden başka bir eserinde şöyle ifade etmektedir:

Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin. (...) Böylece isteme burada (burada yasa olan pratik kuralın kendisi tarafından) mutlak ve doğrudan doğruya nesnel olarak belirlenir. Çünkü burada kendi başına pratik olan saf akıl doğrudan doğruya yasa koyucudur (Kant, 1999, s.35).

Kant'a göre insanın özgür istemesi de nedenselliğe bağlıdır. Buradaki özgür isteme ya da özgürlüğe dayalı isteme, nedensiz veya rastgele bir isteme değildir. Özgür isteme de bir nedenselliğe dayalı istemedir. Ama buradaki nedensellik doğa mekanizminden kaynaklanan bir nedensellik değil, özgürlükten kaynaklanan bir nedenselliktir. Bir zorunluluk bulunmaktadır, ama bu doğa yasasından kaynaklanan bir zorunluluk değil, bir akıl yasasından kaynaklanan zorunluluktur. Dolayısıyla özgür isteme demek, nedensiz veya belirlenmemiş isteme anlamına gelmemektedir. İnsanın özgür istemesi yine bir yasaya bağlıdır ama bu yasa doğa yasalarından değil, insan aklının pratik yasalarından, başka bir söylemle özgürlükten ileri gelen bir nedensellikten doğan bir yasadır. Fakat bununla birlikte insanın istemelerini ve eylemlerini temel alacağı ilkeyi, kişisel eğilimler dışında nesnel olana yönelik olarak belirleyebilmesinin yolu da başka insanların kişisel eğilimlerinin yönlendirmesiyle değil, evrensel ahlak yasasını buyuran kendi aklına göre hareket etmesinden geçmektedir (Kant, 1996, s.11-12).

Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi bağlamında üzerinde durulan asıl konunun, herkes için geçerli bir ahlak yasasının olabilirliği ve eğer insan istemelerinde özgür ise, bunu belirleyen şeyin ne olduğunun açıklığa kavuşturabilmesi gerekir. Kant bu noktada evrensel bir ahlak yasasının izini sürerken, Hume'un insanı “istemelerinin kölesi” sayan düşüncesini de dikkate alır (Hume, 1896, s.414-415). O hâlde özgür istemenin kendisi bir yasa oluyorsa, bu türden bir istemenin genel olarak ahlak yasasına uygun bir istemeye karşılık geldiği söylenebilir (Kant, 2015, s.64-65). Daha açık bir ifadeyle kişinin özgür olması, onun başka türlü de eylemde bulunabilme olanağına sahip olması doğrultusunda öznellik taşısa da; kişi eylemini, herkes için geçerli olacak bir isteme ilkesiyle belirleyebiliyorsa, ancak o zaman nesnellikten söz edilebilmektedir. Bunun yanında özgürlüğün insanın yapısal bir özelliği olarak görülmesi ile insanın bir olanağı olarak görülmesi etikte farklı sonuçlara götürdüğünden, insan doğası gereği özgür değil, özgür olma olanağına sahip bir varlıktır (Kuçuradi, 2017, s.6).

Koşulsuz olanın, yani aklın pratik yanıyla ilgili bilginin nereden başladığı önemli bir meseledir. Bunun özgürlükten başladığı tam olarak dile getirilemez. Çünkü özgürlük, deneyim yoluyla doğrudan bilincine varılan bir şey değildir. Kant bu doğrultuda bize kendisini ilk gösterenin, yani doğrudan doğruya bilincine varılan şeyin, ahlak yasası olduğunu belirtir (Kant, 1999, s.34). Bu açıdan bakıldığında, özgürlük ahlak yasasının varlık koşulu, ahlak yasası da özgürlüğün bilinme nedenidir. Kant'a göre insan nasıl ki saf teorik ilkelerden saf anlama yetisinin varlığının bilincine varabiliyorsa, benzer şekilde saf pratik ilkelerden de “saf isteme” kavramına ulaşılmaktadır (Kant, 1999,

s.34-35). Ahlaklılığın tek ilkesi, her türlü içerikten bağımsız sadece genel bir yasa koyucu tarafından belirlenmesini ifade eder. Söz konusu bağımsızlık, negatif anlamda bir özgürlüktür. Bunun yanında pratik aklın kendi kendisine evrensel bir yasa koyabilmesi ise, pozitif anlamda özgürlüğe karşılık gelmektedir (Kant, 1999, s.38). İnsan ne zaman ki özgür olduğunun bilincine varır ve ahlak yasasına göre eylemde bulunur, işte o zaman pozitif anlamda bir özgürlükten söz edilebilir. Bununla birlikte insanın sadece arzularına yetisi ve akılla eyleyebileceğinin bilincine varması yeterli olmamaktadır. İnsanın, insan olması bakımından yapacağı "tercihler" önemlidir. Dolayısıyla insanın özgürlüğü ve evrensel ahlak yasasına göre istemesi ve eylemesi, "tür (İng. *species*, Alm. *Art*) olarak insanın (İng. *human*, Alm. *Mensch*)" bir özelliği ve olanağıdır, ama gerçeklikte bunu ancak "kişi" (İng. Alm. *person*) olan gerçekleştirebilmektedir. Bu konu son derece önemlidir çünkü herkes özgür olarak istemesini yasaya dayandırıp eylemde bulunabilme olanağına sahip değildir. Bu nedenle özgürlük ve ahlak yasasına uygun isteme ve eylemde bulunma, bu olanağı hayata geçirebilen "kişi"lerin bir özelliğidir. Bu da o kişinin diğer kişiler karşısında değerine, yani kişinin değerine karşılık gelmektedir (Kuçuradi, 2016a, s.40-41 ve 2015, s.59-60). "İnsanın değeri" (İng. *the value of human*) meselesinin, tam da bu sorundan doğduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

Aklın pratik yanıyla ilişkili olan ahlak yasası, doğrudan buyuran bir misyonda olduğu için yasaya yükümlülüğü gerektirir. Akıl insana, doğa mekanizmasının dışına çıkıp ahlak yasası ortaya koymayı ve bu yasaya göre eylemesini buyurmaktadır. Bu durumda insan, aklın buyurduğu evrensel ahlak yasasına göre eylemeye yükümlü olur (Ware, 2017, s.122-123). Tüm bunlar, aynı zamanda insan olmanın değerini ortaya çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak aklın buyurduğu yasaya göre eylememek, yeri geldiğinde insanın değerinin yok sayılıp harcanmasına neden olmaktadır. Meseleyi bu noktada biraz daha derinleştirerek irdelemek yerinde olacaktır. İnsanın neden değerli bir varlık olduğu sorusunun yanıtı, aslında yine pratik akılda ve ahlak yasasında gizlidir. Aklın pratik yanı ahlak yasası ortaya koyarken, insanın doğası gereği başka türlü de eyleyebilme imkânından hareket eder. Aklın ortaya koyduğu buyruk, beraberinde yükümlülük de getirmektedir. Başka bir deyişle, ahlak yasasının gereğini yerine getirmek insan için bir yükümlülük olmaktadır. Dolayısıyla, akıl eğer insanı insan yapan ve insanı diğer varlıklardan ayıran bir özellik ise ya da insanın *noumenon* yanı onu diğer varlıklardan farklı kılan yanı ise, aklın sesine kulak vermek insan olmanın değerini ortaya çıkaracaktır. Ahlak yasasına göre eylememek veya aklın sesini dinlememek, insanın değerini harcamak anlamına gelir. Ahlak yasasına göre isteyip eylemde bulunulduğunda insanın değeri, yani onu diğer canlı varlıklardan farklı kılan özelliği ortaya çıkmış olur. Bu meseleyi tersinden de ele alıp düşünebilmek mümkündür. Kant'a göre insan neden değerli bir varlıktır? Ya da Kant'a göre insanın değerini nerede arayacağız? İnsanın akıl sahibi olması, insan açısından sadece bir olanağa işaret eder. Dolayısıyla sadece akıl sahibi olması açısından insanın değeri ortaya koyulamaz. İnsan doğa yasalarından bağımsız olarak eyleyebilme olanağını taşır. Bunun için de önce akıl ahlak yasası ortaya koymalı, sonrasında ise koyduğu ahlak yasasına göre isteyip, eyleyebilmelidir. Ancak o zaman insanın değeri denilen şey ortaya çıkarılmış olur. İnsan ancak böyle yapabildiği için değerli bir varlıktır.

Mutluluk, ben sevgisi, kişisel çıkarlar, duygular, haz, yarar vb. gibi istemeyi belirleyen görelî ve deneysel belirlenme nedenleri içerisinde, *apriori* olarak bilinen tek duygu saygıdır (Kant, 1999, s.82). Kant'ın sözünü ettiği saygı, ahlak yasasına duyulan saygıyı ifade etmektedir. Bu saygı, yeri geldiğinde ben sevgisinin önüne de geçebilmelidir. Bu açıdan yasaya duyulan saygı, aynı zamanda yasaya göre eylemeyi de güdüleyen önemli *apriori* bir duygudur. Bununla birlikte istemeyi belirleyen nesnel, içeriksiz ve ahlaklılığın tek ilkesi olan biçimsel belirlenme nedeni olan “yasalılık” ise, ahlak yasasına uygunluğu gerekmektedir. Kant'ın koşulsuz veya “kategorik buyruk” (İng. *categorical imperative*, Alm. *kategorischer Imperativ*) olarak öne çıkardığı konu, kişinin yasaya uygun olarak eylemesiyle ilişkilidir. Böylece saygı, istemenin hem öznel hem de nesnel belirlenimi olur. Ödev de buradan doğmaktadır. Ahlak yasasına duyulan saygıdan dolayı isteme, ödevden dolayı olmayı anlatır; ahlak yasasına uygun olmaya işaret eden yasalılık ise, ödevde uygunluğu ifade eder (Kant, 1999, s.79-80). Dolayısıyla evrensel ahlak yasasına göre hem istemek hem de eylemek, ödevin kendisini oluşturur. Bu ödev, insanın değerini ön plana çıkardığı gibi, aynı zamanda bu değerini korunabilmesinin olanağının koşulunu da temsil etmektedir. Çünkü “insana yakışır bir şekilde”³ istemek ve eylemek, her tek kişinin ödevidir (Kant, 2015, s.15). Ödev, insanın ödevidir ve bir insan olarak ödevimiz insana yakışır şekilde istemek ve eylemekle bulunmaktır. İşte Kant'a göre insana yakışır şekilde istemek ve eylemek, ancak ahlak yasasıyla mümkündür. Özgürlük de bunun olanağının koşuludur. İnsan özgür olmasaydı, insana yakışır şekilde isteyip eylemek de mümkün olmayacaktı. İstemenin nesnel belirlenme nedeni ahlak yasası, öznel belirlenme nedeni ise ahlak yasasına saygıdan dolayı olacak. Yani ödevde uygun istemek ve eylemek yasaya (ahlak) uygun istemek ve eylemektir. Ödevden dolayı istemek ve eylemek de ahlak yasasına duyulan saygıdan dolayı istemek ve eylemektir. Dolayısıyla bir insan için ahlak yasasına uygun ve yasaya saygıdan dolayı istemek ve eylemek bir ödevdir. Peki, neden ödev ifadesini kullanılmaktadır? Çünkü ödev, zorlayıcılık taşır. İnsanın ödevini yapması gerekir; aksi hâlde ödevi yapmaz, ahlak yasasına uygun ve ahlak yasasından dolayı isteyip eylemekle bulunmazsa, insanlaşılamamış, insana yakışır davranılmamış ve bunun sonucunda da insanın değeri harcanmış olur. İnsanın değeri yasaya uygun ve yasaya saygıdan dolayı isteyip eyleyebilme olanağında yatar. İnsan yeri geldiğinde eğilimlerini bastırabilir ve ahlak yasasına uygun ve ahlak yasasına saygıdan dolayı isteyip eylemekle bulunabilmektedir. Ahlak yasası tür olarak insana, insan olmak bakımından bir ölçü sağlamaktadır. Ödev, bu bağlamda kişisel eğilimleri ve arzuları etkisiz kılarak zorlayıcı bir görev edinir. İnsanın değerinin korunabilmesi, etik eylemlerin gerçekleştirilmesine bağlı ise, insanın doğa varlığı olmasının yanında bir akıl varlığı olduğu da ancak bu şekilde kanıtlanmış olmaktadır. İnsanın değerini temsil eden kişiler, yasaya göre

³İnsanın değeri çerçevesinde, Antik Yunan filozoflarından Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322) doğruluğun ölçütünün, erdemli kişinin “insana yakışır olanı” eylemesi olduğunu belirtmektedir. Bu da doğru yargılama gücü olan “pratik bilgelikle” (Yun. *φρόνησις*) mümkün olmaktadır. Erdemli kişi, kendisi de dâhil olmak üzere tüm insanlık için neyin iyi olduğunu bilebilmektedir. Çünkü iyi olan şeyler, genele yönelik doğru olarak istenirler. Bu doğrultuda erdemli insanın istediği de doğru olacaktır. Erdemli kişinin diğer insanlardan farkı, her tek durumda insana yakışanı ve erdemli olanı görebilmesidir. (Bkz.) Aristotile, *The Nicomachean Ethics*, (F. H. Peters, Çev.), London: Kegan Paul Trench Trübner and Co., 1906, 1103a-b ve 1113a 28-40.

isteyip eyleyen ve böylelikle ödevi yerine getiren kimselerdir. Tekrar vurgulamak gerekirse, insanın en önemli özelliklerinden biri, hem bir doğa hem de bir akıl varlığı olma olanağına sahip olmasıdır (Kant, 1999, s.42). Yasaya uyup uymama meselesi kişinin kendi elinde olan bir şey olduğundan, insanın değerini ortaya çıkaracak ve bu değeri koruyacak olan da yine kişilerin kendileridir. Bu bakımdan yalnızca evrensel ahlak yasasıyla belirlenmiş eylemlerin etik değerinden söz edilebilmektedir. İnsanın değerinin korunup korunmadığını anlayabilmek, kişinin eylemini belirleyen niyetin arkasında aklın yasalarının olup olmadığına bağlıdır.

Bu noktada iyinin ve kötünün ahlak yasası ile olan ilişkisine değinmek gerekirse iyinin kendisinin, doğası gereği görelî bir şey yansıttığını belirtmek gerekir. Bu bakımdan iyi ya da kötü üzerine doğrudan bir yasa oturtabilmek olanaklı değildir. İyi ve kötü ancak, ahlak yasasından türetildiğinde nesnellik kazanırlar. Bu çerçevede iyi olan tek şey, Kant'a göre sadece "iyi isteme" (İng. *good will*) olabilir (Kant, 2015, s.9). Daha açık bir ifadeyle, ahlak yasasına uygun olan isteme, iyi isteme olarak adlandırılır. O hâlde insanın istemesinin etik olabilmesi için ilk olarak, istemenin dayandığı ilke herkes için geçerli olmalı, ikinci olarak da istemenin ahlak yasasına hem ödevden hem de saygıdan dolayı gerçekleşiyor olması gerekmektedir. Ancak bu iki koşul doğrultusunda gelişen bir istemenin hem iyi isteme olduğu hem de onun etik bir değer taşıdığı ileri sürülebilmektedir. Saygı konusu bu bakımdan şeylere yönelik değil, doğrudan kişilere ait bir meseledir (Kuçuradi, 2016a, s.20 ve s.42). Eğer bir kişi bile yasaya saygıdan dolayı ve yasaya uygun olduğu için isteyip eylemde bulunuyorsa, bu durum doğrudan ahlak yasasının var olduğunu gösterir. Bu yönde ödevi yerine getiren kişi, aynı zamanda kendisi de saygının bir konusu olur. İnsanın değeri, onun diğer var olanlar arasındaki yerine işaret ediyorsa, bu aynı zamanda onun kendi kendine yasa koyabilen iki tabiatlı bir varlık oluşunu anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla insanın değeri ile evrensel ahlak yasası arasında sıkı bir bağ bulunur. Bu doğrultuda akli yeterliliğe sahip her insanda, ödevde uygun eylemde bulunma hâli olanak olarak yer alır. Önemli olan, kişinin istemelerinin belirlenme nedeninin hangi ilkeyle kurulduğudur. Akla ve onun koyduğu yasaya göre isteyip eylemek, en çok da insan olmak için gereklidir. Dolayısıyla aslında bütün çaba, insanın diğer var olanlardan farklı olan yapısının bilincine varabilmesi, sahip olduğu doğasının gerektirdiği gibi istemelerini ve eylemlerini gerçekleştirebilmesi, en nihayetinde de insana yakışır olanı yaparak gerek kendisiyle gerekse başkalarıyla olan ilişkisinde insan olmanın değerine karşılık gelen bir yaşam sürdürebilmesidir. Kant'ın insanın değeri sorunsalı çerçevesinde ortaya koyduğu bu görüşler, ilk bakışta teorik boyutta kalıyormuş gibi görünüyorsa da toplumda ve kişiler arası ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesinde her zaman güncelliğini koruyan, hatta değer konusu içinde zorunlu olarak olması gereken ilkeler olduğu düşünülmektedir.

4. Sonuç

Antik Çağdan günümüze uzanan felsefi tartışmaların en önemli konularından biri tür olarak insanın neliği, yani doğasıdır. İnsanın doğasının en önemli özelliği de onun etik bir varoluşa sahip olma olanağının olmasıdır. İnsanın istemesi ile eylemde bulunması arasındaki ilişki doğrultusunda şekillenen Kant'ın etik görüşü epistemoloji görüşünden bağımsız değildir. Kant'ın ahlak metafiziğinin temellendirilmesi ve pratik aklın kritiği doğrultusunda ortaya koyduğu düşünceler dikkate alındığında, varılan nihai nokta insanın değeri meselesi olmaktadır. Buradan hareketle Kant'ın ileri sürdüğü ödev ve yasa ilişkisi de insanın değerini açığa çıkaracak bir şekilde eylemde bulunabilmeyi gösterme gayretiyle şekillenmektedir. Çünkü toplumda kişiler arası ilişkilerden doğan etik sorunlar, günümüzde de artarak devam etmektedir. Kişiler arası ilişkiler ve etik sorunlar her zaman olacaktır. Nitekim Kant'ın da önemle vurguladığı gibi, insanın arzulama yetisi bunun en açık nedenini oluşturmaktadır. İçeriği haz, acı, yararlar belirlenmiş olan arzulama yetisi, görelî bir yapıya sahip olduğu için, biçim olarak yasa olmaya, yani herkes için geçerli olabilecek içeriksiz bir yasa olmaya uygun değildir. Eğer hâlen Kant'ın görüşlerinin önemi tartışılıyorsa, bu durum onun geliştirdiği sistemin insana yönelik, “insan olabilmek” bakımından bir gereklilik olduğunu gösterir. İnsan olmak bakımından eğer her kişi eşitse, herkes de insanın değerini açığa çıkaran ahlak yasasına uygun eyleme ve değerli bir kişi olma olanağını taşıyor demektir. İnsanın değeri evrensel bir özellik taşıdığı için, bu değerın korunması insan olmanın da koşulunu oluşturmaktadır. O hâlde insanın değerinin harcanmasının önüne geçilebilmesi, etik ilişkilerin kişisel çıkarlara göre değil evrensel insan hakları temelinde eylemde bulunmayı gerektirir (Kuçuradi, 2016b, s.71-72). Kant'tan yüzyıllar önce Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* isimli eserinde de vurguladığı şekliyle, bu tür eylemlerin kişilerde “alışkanlık” (İng. *habit*, Yun. *ηθος, σννήθεια*) hatta “erdem” (İng. *virtue*, Yun. *αρετή*) hâline getirilmesiyle mümkün olacağı açıktır (Aristotle, 1906, 1103b 25-30). Bunun da yolunun ancak küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim alarak, yani erdemli insan olmanın önemine yönelik ve insanın değerine ilişkin etik bir eğitimle yetişmekten geçmektedir. Dolayısıyla bahsedilenler ışığında çalışmada geline bu noktada, Kant'ın insanın değeri ve özgürlüğü çerçevesinde ele alınıp incelediğimiz ve yorumladığımız etik anlayışının, aslında en yalın ifadeyle bizlere “insan olmanın gereğini” yansıtmış olduğu anlaşılmış olmaktadır.

KAYNAKÇA

Abela, Paul (2006). *The Demands of Systematicity: Rational Judgment and The Structure of Nature*. Graham Bird (Ed.), *A Companion to Kant*, Oxford: Blackwell Publishing.

Allison, Henry E. (1986). *Morality and Freedom: Kant's Reciprocity Thesis*. *The Philosophical Review*, (3)1, 393-425.

- Aristotle (1906). *The Nicomachean Ethics*, (F. H. Peters, Çev.), London: Kegan Paul Trench Trübner and Co.
- Aristoteles (2012). *Fizik*, (Saffet Babür, Çev.), İstanbul: YKY.
- Balcı, Elif Ç. (2018). İsteme Özgürlüğünden Eylem Özgürlüğüne: Kant'ın Özgürlük Görüşü, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (35)1, 20-32.
- Descartes, René (1946). *Felsefenin İlkeleri*, (Mehmet Karasan, Çev.), Ankara: MEB.
- Descartes, René (2013). *Metafizik Üzerine Düşünceler*, (Çiğdem Dürüşken, Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Gardner, Sebastian (2006). *The Primacy of Practical Reason, A Companion to Kant*, Graham Bird (Ed.), Oxford: Blackwell Publishing.
- Guyer, Paul (2006). *Kant*, London: Routledge.
- Heistermann Walter (1968). Kant'ın Felsefesinde İnsanın Yeri. (Tomris Mengüşoğlu, Çev.), *Felsefe Arkivi*, (16), 49-62.
- Hume, David (1896). *A Treatise of Human Nature*, Oxford: The Clarendon Press.
- Kant, Immanuel (1929). *Critique of Pure Reason*, (Norman Kemp Smith, trans.), London: Macmillan and Co.
- Kant, Immanuel (1996). An Answer to The Question: What is Enlightenment?, *Practical Philosophy*, Mary J. Gregor, (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (1998). *Critique of Pure Reason*, (Paul Guyer ve Allen W. Wood, Çev.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Ülker Gökberk, İoanna Kuçuradi, Gertrude Durusoy, Füsün Akatlı, Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2000). *Prolegomena*, (İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2007). *Critique of the Power of Judgment*, (P. Guyer ve E. Matthews, Çev.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel (2015). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (İoanna Kuçuradi, Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2015). *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2016a). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2016b). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2017). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Saraçoğlu, Ece (2021). Kant Felsefesinde Özgür İstemenin Olanaklılığı, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, (14)1, 1-13.

Ware, Owen (2017). Kant's Deductions of Morality and Freedom. *Canadian Journal of Philosophy*, (47), 116-147.

Wood, Allen (1999). *Kant's Ethical Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.